

ZRAČNODESANTNE ZMOGLJIVOSTI IN SLOVENSKA VOJSKA

AIRBORNE CAPABILITIES AND SLOVENIAN ARMED FORCES

Povzetek Članek se ukvarja z (ne)smiselnostjo vzdrževanja zračnodesantnih zmogljivosti v sodobnih oboroženih silah in tudi v Slovenski vojski. Zgodovinski pregled uspešnosti zračnodesantnih operacij vsekakor govori proti njihovi nadaljnji uporabi, vsaj v konfliktih visoke intenzivnosti. Kljub temu veliko držav vzdržuje zračnodesantne zmogljivosti, največje velesile celo na ravni divizij. Razlogi za to so različni – od institucionalne moči zračnodesantnih sil do elitnosti, ki jo zagotavljajo zaradi narave izbora kadra (prostovoljnost), in ne nazadnje njihove uporabnosti v nekonvencionalnih spopadih. Ugotovimo lahko, da ni enoznačnega odgovora na (ne)smiselnost zračnodesantnih sil in da ima njihova uporaba več kot samo vojaške dimenzije.

Ključne besede *Zračni desant, lahka pehota, elementi nacionalne moči.*

Abstract The article discusses whether maintaining airborne capabilities in modern armed forces, including the Slovenian Armed Forces, is sensible or not. A historical overview of airborne operations speaks clearly against their further use, especially in high-intensity conflicts. Nevertheless, airborne capabilities are maintained by almost every armed force in the world, by the world's greatest superpowers even at the division level. The reasons for this vary from their institutional power to the elite status provided by the (voluntary) selection process, and their usefulness in non-conventional conflicts. It can be concluded that there is no clear answer to whether maintaining airborne forces is sensible or not, and that the use of such forces exceeds military dimensions.

Key words *Airborne operation, light infantry, elements of national power.*

Uvod Zračnodesantne enote v svetu uživajo elitni status, ki izvira iz dejstva, da so skoraj povsod sestavljene iz prostovoljcev in da je za vstop vanje povsod predpisan precej zahteven izbirni proces, tako fizično kot psihično. Kot take privabljajo tudi najkakovostnejši vodstveni kader. Tudi v SV se že več let pojavljajo bolj ali manj resne zamisli o tem, da bi vzpostavili zračnodesantno enoto. Predvsem v zadnjih nekaj letih je SV s sodelovanjem s 173. zračnodesantno brigado oboroženih sil Združenih držav Amerike (173. ABCT)¹ pokazala precej iniciative in začela intenzivneje pridobivati zračnodesantne izkušnje. SV ima v svoji sestavi tudi športnopadalski oddelek (ŠPADO) znotraj Letalske šole SV. ŠPADO ne izvaja usposabljanj za potrebe vojaškega zračnega desanta, temveč osnovno in nadaljevalno padalsko šolanje, ki je enakovredno civilnemu padalskemu šolanju,² torej brez upoštevanja pogojev vojaškega zračnega desanta, ki zahtevajo izvedbo skoka z vso osebno opremo in oborožitvijo z nizkih višin in z uporabo desantnega padala.

Kolikor lahko razberemo iz javno dostopnih virov, SV nima nobenega cilja zmogljivosti Nata, povezanega z zračnim desantom. Res pa je v ReSDPRO 2025 zapisano: »SV bo razvila zmogljivosti za taktični zračni transport s transportnimi helikopterji in taktičnimi transportnimi letali. Za izvajanje vertikalnega manevra bo v podpori delovanja kopenskih sil Slovenska vojska zagotovila zmogljivost za prevoz pehotne čete v enem naletu.« (DZ, 2010, str. 41) Vertikalni manever je mogoče izvesti tako iz helikopterjev kot iz transportnih letal. Vertikalni manever v ReSDPRO se najverjetneje nanaša na helikopterski transport, vendar to ni nikjer izrecno zapisano. Predvidene nacionalne ambicije SV, zapisane v ReSDPRO, torej omogočajo razvoj zračnodesantnih zmogljivosti.

Kolikor je znano, SV tudi ni opravila nobenega notranjega posveta o zračnodesantnih zmogljivostih oziroma nadgrajevanju zmogljivosti ŠPADO in tako že od njegove ustanovitve leta 1995 ta ostaja na enakih zmogljivostih. Iz opravljenega intervjuja s ppk. Frankom Jesenškom³ sicer sledi, da so v ŠPADO pripravljene narediti korak naprej, vendar za kaj takega potrebujemo odločitev o namenu in umestitvi zračnega desanta v SV.

Namen članka je odgovoriti na vprašanje doktrinarne uporabnosti zračnodesantnih sil v sodobnem varnostnem okolju in tako dobiti odgovor o njihovi (ne)smiselnosti v tako majhnih oboroženih silah, kot je SV. Da bi lahko odgovorili na to vprašanje, bomo najprej pregledali zgodovinske izkušnje z zračnodesantnimi silami. Pregledali bomo tudi ključne dileme in priložnosti, ki jih ponujajo zračnodesantne sile, ter nato opredelili doktrinarne podlage za vzdrževanje te zmogljivosti v različnih državah. Na koncu se bomo opredelili do vprašanja razvijanja in ohranjanja teh zmogljivosti v SV.

¹ 173. ABCT (angl. 173rd Airborne Brigade Combat Team) je oznaka za zračnodesantno brigado ameriške kopenske vojske, stalno nameščene v italijanski Vinzenci.

² Vir: <http://www.slovenskavojska.si/odnosi-z-javnostmi/sporocila-za-javnost/novica/nov/pripadniki-padalske-skupine-sportne-enote-slovenske-vojske-usposablajo-nove-padalce/>.

³ Poveljnik Letalske šole SV (Outlook, dne 1. 2. 2019).

1 UPORABLJENI POJMI

Zaradi jasnosti je treba najprej predstaviti nekaj ključnih pojmov, uporabljenih v prispevku, kot so opredeljeni v veljavnih domačih in zavezniških doktrinarnih publikacijah. V Vojaški doktrini (2006) področje zračnega desanta ni izrecno omenjeno. Izraza zračni desant (angl. airborne operation) in zračni manever (angl. airmobile operation) najdemo opredeljena v skripti Bojno delovanje (MO, 2006), ki je v SV še veljavna, čeprav je bil Stanag 2241 (ATP 3.2) že preklican. Tudi zavezniška doktrina AJP-3.2 (2016) ta pojma še ločuje, pojmi in njihove karakteristike so natančneje opredeljeni v še veljavni ATP-3.2.1 (2009).

Zračni desant (angl. airborne assault ali airborne operation) »je združena oblika delovanja in vključuje premik sil po zraku v ciljno območje. Enote, ki se uporabljajo, so lahko zračnodesantne ali enote, ki se premeščajo po zraku. Vrsta transportnih letal je odvisna od naloge in situacije. Bojne sile so lahko za kratek čas samozadostne. Glede na obliko delovanja sta lahko potrebni dodatna bojna podpora in zagotovitev delovanja.«⁴ (MO, 2006, str. 165)

Splošno ločimo dve obliki zračnega premika, ki pripelje naše sile na območje delovanja, in glede na to tudi ločujemo zračnodesantne sile (angl. airborne forces),⁵ torej padalske enote, in zračnopremične sile (angl. air mobile forces),⁶ torej enote, ki jih potrebujemo za izvedbo zračnega manevra (s helikopterji [o. p.]⁷ (AAP-6, 2013).

Povezano z zračnopremičnimi silami uporabljamo tudi izraz zračni juriš (angl. air assault) in zračnojurišne sile (angl. air assault forces), ki se bistveno razlikujejo od zračnopremičnih sil v tem, da je njihovo delovanje na cilj navadno neposredno in tesno integrirano z delovanjem jurišnih helikopterjev. Nasprotno zračnopremične sile niso tako robustne in se v splošnem izkrcavajo zunaj stika s sovražnikom ter nato manevrirajo do cilja (ATP-3.2.1, 2009, str. od 3-13 do 3-16).

Ko torej v prispevku omenjamo zračnodesantne operacije in sile, mislimo padalske enote, ki uporabljajo letala kot sredstvo izvedbe manevra, in ko omenjamo zračnopremične operacije in sile, mislimo enote, ki uporabljajo helikopterje kot sredstvo za izvedbo premika med manevrom. Zračnopremične sile obsegajo tudi zračnojurišne sile.

⁴ Premik oseb, sredstev za oskrbo ali opreme, ki niso v ciljnem območju, ni zračni desant, čeprav se v nekaterih primerih uporabljajo enaki postopki (MO, 2006, str. 165).

⁵ Zračnodesantne sile (angl. airborne forces) so sile, ki »so sestavljene zlasti iz kopenskih in zračnih sil, organiziranih, opremljenih in usposobljenih za delovanja v zraku« (AAP-6, 2013).

⁶ Zračnopremične sile (angl. airmobile forces) so »bojne enote, enote za podporo in enote letalstva, ki so potrebne za izvedbo zračnega manevra« (AAP-6, 2013).

⁷ Manever je kombinacija ognja in premika, kar pomeni, da je ena bistvenih značilnosti zračnopremičnih sil tudi sposobnost ognjenega delovanja iz zraka, navadno iz helikopterjev, lahko pa tudi iz spremljajočih letal. »Zračnega manevra ne smemo zamenjevati s premikom po zraku, kjer gre za prevoz enot po zraku in prevoz oskrbe in opreme z ene lokacije na drugo, ki ni nujno povezan s takojšnjim bojnim delovanjem.« (MO, 2006, str. 159).

V prispevku bomo podrobneje obravnavali uporabo zračnodesantnih enot, torej padalskih enot, in njihovo (ne)smiselnost v SV. Zračnopremične sile, torej enote, ki za desant uporabljajo helikopterje, bomo navedli le tam, kjer bo to nujno zaradi povezave ali potrebe po širšem razumevanju tematike.

2 DOKTRINA

2.1 Zgodovinska izkušnja zračnodesantnih oziroma padalskih zmogljivosti

Zračnodesantna zmogljivost se je v vojaški teoriji začela pojavljati že med prvo svetovno vojno kot zmogljivost vertikalnega obhodnega manevra (angl. vertical envelopment), ki bi omogočil hitro uničenje sovražnikovih sil, predvsem pa bi vrnil manever na statično bojišče, ki je tako krvavo zaznamovalo prvo svetovno vojno. Toda prva svetovna vojna ni dočakala uporabe zračnodesantnih enot (DeVore, 2015, str. 19).

Koncepti in doktrina vertikalnega obhodnega manevra so se v celoti razvili v 20. in 30. letih 20. stoletja. Toda zgodovinska izkušnja druge svetovne vojne je pokazala velike pomanjkljivosti zračnodesantnih enot. Tako so skoraj vse velike zračnodesantne operacije z več kot 3000 možmi propadle oziroma so imele zelo slabe rezultate. Uspele so le nekatere manjše operacije z manj kot 3000 možmi proti precej slabšemu in nepripravljenemu nasprotniku. Druga svetovna vojna je pokazala nekaj velikih pomanjkljivosti koncepta zračnodesantnih sil, ki jih te bolj ali manj uspešno rešujejo še danes, in sicer (DeVore, 2015, str. 21):

- ranljivost zračnega transporta pri organizirani nasprotnikovi zračni obrambi;
- precejšna razpršenost moštva po doskoku;
- nemobilnost padalskih enot, ko enkrat doskočijo;
- razmeroma majhna ognjena moč teh enot.

Po drugi svetovni vojni so se kljub napredku v navigaciji in transportnih zmogljivostih razmere za zračnodesantne sile še poslabšale. Razloga sta veliko povečanje mehaniziranosti vojsk, vključno z zelo velikim povečanjem deleža težkega oklepa, in uvedba zmogljivosti raketne zračne obrambe (v nadaljevanju ZO), v katero spada tudi raketna protiletalska oborožitev kratkega dosega. Po koncu hladne vojne se je delež težkega oklepa v zahodnih vojskah zelo zmanjšal (Potočnik, 2017, str. 16–18), vendar ga je še vedno toliko, da predstavlja veliko nevarnost za zračni desant. Čeprav tehnologija ponuja odgovore na večino notranjih pomanjkljivosti zračnodesantnih sil, je treba vedeti, da je tehnologija na voljo tudi nasprotniku.

Zračnodesantne sile so po drugi svetovni vojni dobile novo vlogo v operacijah proti gverilskim in vstajniškim skupinam, toda tudi tu so se kot precej boljša možnost kmalu pokazali helikopterji oziroma zračnopremične enote z zmogljivostjo zračnega juriša (angl. air assault). Zračnodesantna zmogljivost je svojo uporabnost zadržala le na strateških razdaljah, ki so zunaj dosega helikopterjev, in še to le proti izrazito slabšim nekonvencionalnim nasprotnikom (DeVore, 2015, str. 29). Padalskih skokov tako ne najdemo v nobeni izmed arabsko-izraelskih vojn (1967, 1973, 1982, 2006),

falklandski vojni, iraško-iranski vojni, zalivski vojni (1991), vojnah na tleh nekdanje Jugoslavije, ruski intervenciji v Zakavkazju in Gruziji (2008). Status britanskega padalskega polka je značilen za večino držav, ki nimajo statusa velike ali nekdanje kolonialne sile, toda še vedno vzdržujejo zračnodesantne zmogljivosti. V teh državah zračnodesantne sile delujejo po načelih frontne ali izjemoma lahke pehote⁸ in svoj elitni status vzdržujejo na podlagi visokega esprit de corps. Britanski padalski polk v boj ni skočil že vse od sueške krize leta 1956 (DeVore, 2015, str. 51).

Kljub zelo negativnim zgodovinskim izkušnjam je tudi nekaj dobrih primerov uporabe zračnodesantnih zmogljivosti. Prvi je ameriška intervencija na Haitiju leta 1994. Takrat je že grožnja z uporabo zračnodesantne zmogljivosti (letalca s padalci so bila v zraku in na poti) zadoščala za spremembo režima. Drugi primer je francoska intervencija v Maliju leta 2013, kjer je 250 francoskih padalcev s petimi letali izvedlo padalski skok v severni predel Timbuktuja in preprečilo izmik islamskih ekstremistov v puščavo na severu (NDC, 2013, str. 2).

Splošna zgodovinska izkušnja torej govori proti razvoju in uporabi zračnodesantnih zmogljivosti. Kljub temu vse velesile in tudi nekatere manjše države vzdržujejo precej obsežne zračnodesantne zmogljivosti, ki celo presegajo padalskodesantne zmogljivosti njihovih letalstev. Toda DeVore ugotavlja, da relativna razširjenost in velikost zračnodesantnih zmogljivosti v sodobnih vojskah nima toliko opraviti z njihovo bojno uporabnostjo in vrednostjo, temveč jo je precej lažje razložiti z institucionalno močjo, ki jo zračnodesantne sile uživajo v posameznih oboroženih silah (Devore, 2015, str. 67). Čeprav ta teorija ponuja povsem sprejemljive ugotovitve, ne odgovarja na bistvena vprašanja: Ali imajo zračnodesantne sile še svojo vlogo na sodobnem vojskovališču in, če jo imajo, kakšna je ta vloga? Je to še vedno vertikalni obhodni manever, ali so to intervencije proti gverilsko-vstajniškim silam ali morda nekaj povsem drugega?

2.2 Doktrina uporabe zračnodesantnih sil

ZDA vzdržujejo pet brigad namenskih zračnodesantnih sil (ena divizija in dve samostojni brigadi) in eno divizijo zračnopremičnih sil. Ruska federacija za zdaj ostaja pri 45.000 pripadnikih zračnodesantnih sil (VDV), razporejenih v štiri divizije, štiri brigade in eno Spetsnaz brigado. Pri tem načrtujejo po letu 2020 razširitev VDV-zmogljivosti na 60.000 pripadnikov s povečanjem sedanjih divizij iz dvopolkovne v tropolkovno sestavo in vzpostavitev dodatne zračnopremične divizije in ene zračnopremične brigade (Soper, 2016, e-vir). Kitajska ostaja pri treh zračnodesantnih divizijah, sestavljenih iz treh zračnodesantnih polkov in polka lahke artilerije (Bajwa, 2015, str. 2). Te tri sile imajo največje zračnodesantne zmogljivosti, vendar imajo tudi manjše države namenske zračnodesantne in/ali zračnopremične zmogljivosti, med njimi so bolj znane Velika Britanija (padalski polk), Francija (2. RAP), Izrael in Belgija, pa tudi Italija, Srbija in Češka. Še več držav zračnodesantne oziroma

⁸ *Več o razliki med lahko in frontno pehoto si lahko preberete v: Potočnik, V., 2016: Četrta generacija vojskovanja, Sodobni vojaški izzivi, št. 4 (december 2016).*

zračnopremične zmogljivosti vzdržuje znotraj enot, ki v osnovi niso zračnodesantne oziroma zračnopremične, vendar jim te zmogljivosti koristijo pri izpolnjevanju doktrinarnih poslanstev. Navadno so to specialne sile ali izvidniki, ki se uporabljajo na strateški in/ali operativni ravni.

Zavezniška doktrina kopenskih operacij AJP-3.2 dojema zračnodesantne operacije kot tiste, ki zagotavljajo bojno moč iz zraka, s katero zavzamemo zemljišče ali objekte s pomočjo padalskega skoka ali pristanka neposredno na cilj. Pomen zračnodesantnih operacij je lahko strateški ali operativni, vendar pomenijo veliko tveganje, čeprav so zaradi velikega potenciala pomemben element zračne moči (AJP-3.2, 2016, str. 1-18).

V ameriški doktrini so zračni (padalski) desanti ena izmed zmogljivosti za izvedbo tako imenovanih združenih operacij vsiljenega vstopa (angl. Joint Forcible Entry Operations). To so tiste operacije, s katerimi osvojimo in držimo določeno območje, ki ga sicer nadzira oboroženi sovražnik. Gre za območja na sovražnem ali potencialno sovražnem ozemlju, katerega osvojitvev in držanje omogoči kontinuiran dotok moštva in opreme ter zagotovi manevrski prostor za nadaljnje operacije (JP3.18, 2012. str. I-1).

V oboroženih silah Ruske federacije so zračnodesantne sile posebna veja (tako imenovani VDV) in so ločene od kopenske vojske, kar samo po sebi kaže na posebno vlogo VDV v ruski doktrini. Avtorju je sicer nedostopen primarni vir, ki bi opredeljeval doktrinarno vlogo ruskih zračnodesantnih sil danes, se pa večina zahodnih avtorjev strinja, da imajo VDV-enote Ruske federacije danes doktrinarno vlogo sil za hitro posredovanje in ekspedicijskih sil (po Thornton, 2011; Herspring v Blank in Weitz, 2010). Pri tem ni nepomembno, da so Rusi z reformami po letu 2009, ki so sicer VDV prizadele še najmanj, v VDV vzpostavili dva tipa enot. Prvi tip, ki predstavlja manjši del, so klasične padalske oziroma zračnodesantne enote, ki še vedno vstopajo v boj s padalskim skokom. Drugi tip enot pa so padalskojurišne (angl. airborne assault); v teh ima le manjši del enote (bataljon) vlogo klasične padalske enote in je navadno namenjen zavzetju pristajalne steze, ki nato služi letalskemu transportu preostanka enote (Lavrov v Barabanov in Glantz, 2011, str. 34).

Poleg doktrinarnega pogleda na zračnodesantne sile s stališča zavezništva, ZDA in Ruske federacije bi bilo smiselno upoštevati še alternativni pogled na vlogo zračnodesantnih sil, kot ga je na primer utrjevala doktrina Jugoslovanske ljudske armade (JLA) in ki je upravičeval obstoj padalske brigade. Uporaba padalske brigade v JLA se je obravnavala v okviru splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite. Pri tem je bila padalska brigada namenjena predvsem delovanju na začasno zasedenem ozemlju v zaledju sovražnika, ko se ni dalo uporabiti drugih sil ali je bilo nujno veliko presenečenje. Drugoten namen je bilo tudi delovanje v lastnem zaledju proti manjšim sovražnikovim desantom ali diverzantskim skupinam in v skrajni nuji na fronti. Padalska brigada JLA se ni omejevala le na padalske skoke iz letal, temveč je njeno pravilo predvidevalo tudi uporabo helikopterjev tako za izvedbo padalskih skokov kot v vlogi zračnopremične enote (SSNO, 1980).

Kot lahko vidimo, so doktrinarne vloge zračnodesantnih sil zelo različne, od klasičnega vertikalnega obhodnega manevra v zavezniški doktrini in doktrini JLA do tako imenovanih forcible entry forces v doktrini ZDA in sil za hitro posredovanje oziroma ekspedicijskih sil v oboroženih silah Ruske federacije. Z različnim razumevanjem doktrinarne vloge zračnodesantnih sil ni nič narobe. To, česar se je treba zavedati, je, da tovrstni različni doktrinarni pogledi vplivajo na različno umeščeno zračnodesantnih sil v celotnih oboroženih silah, njihovo organiziranost in njihovo opremljenost. Vse morajo sicer reševati iste dileme, a so rešitve odvisne od predvidene doktrinarne uporabe.

3 SODOBNE DILEME RAZVOJA IN UPORABE ZRAČNODESANTNIH ZMOGLJIVOSTI

Vse velike sile, predvsem ZDA, ugotavljajo, da je treba povečati zmogljivosti zračnodesantnih sil v smislu taktične premičnosti, oklepne zaščite in ognjene moči (Gordon, 2014, str. 15–23). To je mogoče doseči le z uporabo ustreznih vozil, sposobnih zračnega transporta in po možnosti desanta iz letal. Vodilni na tem področju so v Ruski federaciji z zmogljivostjo platforme 2S25 (125-milimetrski top). Zanimivo je, da tudi Francozi, ki imajo razmeroma majhne zračnodesantne enote, vzdržujejo zmogljivosti oklepa v njih.

V teoriji se izpostavlja kar nekaj dilem oziroma ranljivosti sodobnega zračnega desanta velikega obsega.⁹ Večina jih je sicer znanih že iz zgodovinskega pregleda. Prva velika ranljivost je zračni transport v veliki formaciji, ki je zelo občutljiv na sodobno integrirano raketno zračno obrambo in lovska letala.¹⁰ Naslednja ranljivost zračnega desanta je, da je na cilju pogosto zelo razpršen zaradi vpliva vremena na padalski skok in pomanjkljive navigacije. To pomeni, da enote potrebujejo več časa, da se bojno organizirajo v učinkovite celote. Sodobna tehnologija padal in navigacije tu pomaga, a ni vsemogoča. Tretja pomanjkljivost je, da so zračnodesantne sile kljub veliki strateški premičnosti pravzaprav zelo omejene v taktični mobilnosti. Ko enkrat pristanejo, njihov manever omejuje hitrost pehotnega vojaka (DeVore, 2015, str. 21), razen če se jim dodajo vozila, vendar to spet vpliva na zmožnost strateškega premika. Menim, da se vprašanje taktične mobilnosti preveč izpostavlja, saj velja le v specifičnih razmerah manevrskega vojskovanja na odprtem terenu. Nič namreč ni bolj mobilno od izkrcane pehote v gozdu, džungli, hribih in mestnem okolju. Naslednja težava, ki jo morajo zračnodesantne enote rešiti, je, da zračni transport zahteva lahkost v masi in oborožitvi (DeVore, 2015, str. 21), zaradi česar so te enote v ognjeni moči in zaščiti navadno slabše kot klasične pehote. Ne nazadnje je zračnodesantna enota na cilju zelo izpostavljena raketni in cevni artileriji velikega dosega. Proti tej nima druge ustrezne zaščite razen strateškega presenečenja, ki sčasoma izgublja pomen. Menim, da dobro izurjena zračnodesantna pehota, ki zna pravilno izrabljati teren, to pomanjkljivost lahko nevtralizira.

⁹ *S tem mislim na zračni desant enot, ki lahko že same uresničujejo doktrinarna poslanstva, torej najmanj bataljoni in brigade, vse do divizij.*

¹⁰ *Razen proti nasprotniku, ki nima sodobne zračne obrambe in letal.*

Izziv zračnodesantnim enotam vsekakor predstavljata razpoložljivost zračnega transporta, ki je v vseh vojskah omejen, in pomanjkanje standardizacije področja, predvsem v Natu, kar vpliva na interoperabilnost večnacionalnih zračnodesantnih enot (NDC, 2013, str. 3–7).

Kljub temu ne smemo pozabiti, da imajo zračnodesantne sile tudi nekaj izrazitih prednosti. Najočitnejša in najpomembnejša je globalni doseg in s tem možnost strateške projekcije moči na zelo velikih razdaljah. Naslednje so velika hitrost odziva, strateška mobilnost in discipliniranost pripadnikov, za katere sta značilna odsotnost težke tehnike in vzdrževanje visoke stopnje pripravljenosti.¹¹ Zračnodesantne enote so tudi tradicionalno zelo prilagodljive na različna okolja in pogoje bojevanja, odlične so predvsem v zavarovanju vstopnih točk za prihod težjih sil. Ne nazadnje te enote krepijo visok esprit de corps, ki izhaja iz dejstva, da so njihovi pripadniki vedno prostovoljci, tudi v naborniških vojskah, in privlačijo najboljše vodje (NDC, 2013, str. 2).

RAND-ova študija, opravljena za kopensko vojsko ZDA, je leta 2001 ponudila tri mogoče in med seboj povezane smeri povečevanja zmogljivosti zračnodesantnih sil.¹² Prva je bila, da se v organizacijski strukturi zračnodesantnih sil zamenjajo nekateri oborožitveni sistemi s sodobnejšimi, predvsem protioklepni sistemi in sodobnejšimi sistemi ognjene podpore s posrednimi ognji. Druga možnost je, da se spremenijo koncepti uporabe in organizacijska struktura zračnodesantnih sil, in sicer v smeri zmanjšanja njihovih samostojnih organizacijskih enot na račun povečanja števila sistemov RSTA¹³ in združenih ognjev zvrsti. Tretja možnost pa je, da se povečajo manevrske zmogljivosti zračnodesantnih sil z uvedbo novih lahkih oklepnih transportnih sredstev z večjo ognjeno močjo (Matsumura, 2001). Vsaka izmed teh treh smeri ima svoje prednosti in pomanjkljivosti in izbor pravilne oziroma pravilne kombinacije dveh ali vseh treh je stvar resne analize in predvsem odgovorov na vprašanja, kakšne naloge predvidevamo za zračnodesantne sile, v kakšnem okolju bodo delovale, kakšne so narava, velikost in tehnična sofisticiranost predvidenega sovražnika in ne nazadnje, kakšna je zahtevana odzivnost za zračnodesantne sile v urah, dnevih in tednih (Matsumura, 2001). Danes vidimo, da so predvsem ameriške zračnodesantne sile, vendar tudi druge, izbrale prvo in deloma tudi drugo možnost. Zlasti so se zmogljivosti zračnodesantnih sil povečale z uvedbo sodobnih raketnih protioklepnih sistemov in izboljšanjem sistema zagotavljanja ognjene podpore s posrednimi ognji.

¹¹ *S tega stališča je poučna ruska izkušnja iz vojne z Gruzijo leta 2008, ko so enote VDV, oddaljene več tisoč kilometrov od bojišča, posegle v boj, še preden so bile zanj pripravljene ruske enote KoV, ki so bile v neposredni bližini bojišča, v Abhaziji in Osetiji.*

¹² *RAND-ova študija obravnava zračno-desantne sile ZDA, vendar menim, da so njihova priporočila splošno prenosljiva na vse zračnodesantne zmogljivosti v Natu.*

¹³ *Angl. RSAT = Reconnaissance, Surveillance & Target Aquisition oziroma izvidovanje, opazovanje/nadzor in pridobivanje podatkov o cilju.*

4 UPORABNOST ZRAČNODESANTNIH SIL V ČETRTEI GENERACIJI VOJSKOVANJA

V četrti generaciji vojskovanja se države spoprijemajo s širokim spektrom groženj, od omejenega konflikta visoke intenzivnosti do terorizma. Orodje spopadov v četrti generaciji vojskovanja je hibridno vojskovanje (Potočnik, 2017, str. 63). Bistvo hibridnega vojskovanja ni v tem, da asimetrični pristop prevladuje nad konvencionalnim, temveč, da udeleženci izbirajo pristop, ki jim je v danem trenutku na razpolago in za katerega ocenjujejo, da bo prinesel najboljše rezultate ob najmanjših vložkih.

Zaradi že omenjenih pomanjkljivosti je uporabnost obsežnejših zračnodesantnih enot v spopadih visoke intenzivnosti zelo vprašljiva, če že ne popolnoma nesmiselna. V takih spopadih so namreč tveganja, ki bi jim bile te sile izpostavljene, prevelika, da bi lahko racionalno upravičili njihovo uporabo. Da bi zračnodesantne sile uporabili v teh razmerah, bo prej treba rešiti vprašanje integrirane raketne zračne obrambe in ranljivosti na oklep. Kibernetski prostor sicer odpira več možnosti, vendar ni zagotovila, da jih bo uspešno rešil. Vprašanje je tudi, ali bodo države pripravljene izpostaviti svoje kibernetske zmogljivosti, da bi omogočile zračni desant, za katerega ni zagotovila, da bo prinesel zeleni uspeh. Menim, da ne.

Toda v sodobnih hibridnih vojnah je ogromno manevrskega prostora, preden se v resnici začnejo spopadi visoke intenzivnosti, če do njih sploh pride. V tem okolju je kar nekaj prostora za zračnodesantne sile. Strateška mobilnost,¹⁴ velika odzivnost in presenečenje ob uporabi zračnodesantnih sil zagotavljajo najboljše rezultate ob najmanjših vložkih. Čeprav njihova vzpostavitev in vzdrževanje zahtevata znatne vložke, so ti še vedno precej manjši kot na primer pri vzpostavitvi oklepnih oziroma mehaniziranih zmogljivosti primerljive velikosti. Predvsem je treba na zračnodesantne sile v hibridnem vojskovanju gledati s stališča drugih (nevojaških) elementov nacionalne moči.

Tradicionalno so elementi nacionalne moči diplomacija (angl. Diplomacy), informacije (angl. Information), vojska (angl. Military) in ekonomija (angl. Economy) oziroma DIME. O njih je več pisal tudi dr. Kotnik, ki je tradicionalne elemente dopolnil z nekaj dodatnimi, ki celoviteje opredelijo vire vlog, ki jih imajo države v svetu – DIME + 6 (glej Kotnik, 2012). V tem pogledu imajo zračnodesantne sile zelo uporabno vlogo na sodobnem vojskovališču. S stališča diplomacije in informacij oziroma strateškega komuniciranja nikakor ne gre zanemariti sporočilne vrednosti zaveznikom in nasprotnikom, ki jo predstavljajo skupne zračnodesantne operacije v zavezništvu. Zračnodesantne operacije so predvsem v večnacionalni sestavi tudi zelo učinkovite kot tako imenovane early entry forces. Uporabljajo se v dveh podobnih, a različnih vlogah. Prvič kot tako imenovane tripwire force, torej kot sila, ki se uporablja za aktiviranje drugih, težjih sil, in drugič kot sile, ki zavarujejo

¹⁴ Glavna prednost zračnodesantnih zmogljivosti pred vsemi drugimi je sposobnost hitrega premika na strateških razdaljah, vključno z lokacijami v notranosti kontinentov, ki so zunaj dosega amfibijskih sil v priobalnem pasu.

točko vstopa v neko državo oziroma na neko območje (tako imenovani lodgment) do prihoda težjih sil, ki nato prevzamejo bojevanje. V prvem primeru morajo imeti zračnodesantne sile ustrezno stopnjo mobilnost, saj od njih ne pričakujemo, da bodo zaustavile nasprotnika, temveč, da ga bodo upočasnile. Če niso mobilne, so izgubljene, v drugem primeru pa morajo biti sposobne sovražnika zaustaviti in morajo imeti za to na razpolago ustrezno oborožitev, predvsem protioklepno. V vseh primerih se zračnodesantne sile razmestijo na območju uporabe še pred samim začetkom bojnih dejavnosti. V nižjem spektru spopadov imajo zračnodesantne sile svojo uporabno vrednost tudi pri operacijah evakuacije nebojnega osebja (angl. NEO)¹⁵ ali boju proti terorizmu, pri čemer so specialne sile sicer glavni nosilec bojnih delovanj, jih pa pri tem zračnodesantne idealno podpirajo.

Ne glede na doktrinarno vlogo se zračni desanti v odvisnosti od cilja, moči in sestave, dodeljene naloge na cilju in predvidenega vpliva na nadaljnje bojevanje lahko uporabijo na strateški, operativni in taktični ravni. Pri tem je pomembno zavedanje, da se v četrti generaciji vojskovanja vsaki izmed teh ravni pridružijo še moralna, mentalna in fizična (Lind in Thiele, 2015, str. 124, 138 in 153). Menim, da so zračnodesantne operacije v razmerah četrte generacije vojskovanja tiste, ki odločujoče prispevajo prav k strateški oziroma operativni in moralni oziroma mentalni ravni vojskovanja. Njihov vpliv na taktični in fizični ravni je morda res zanemarljiv, toda to ni pomembno, saj je v četrti generaciji vojskovanja najpomembneje dobiti boj na moralni ravni.

To lahko plastično ponazorimo z zgledom, v katerem bi na primer obveščevalno-izvidniški sistem zavezništva identificiral možnost diverzantsko-terorističnih napadov v eni izmed držav članic kot uvod v operacije destabilizacije s končnim ciljem sovražne sile, da zasede dele ozemlja članice. V takem primeru bi bil hiter odziv zavezništva, ki bi s seboj nosil izjemno diplomatsko in informacijsko sporočilo, odločilnega pomena. Pri tem zgledu so zračnodesantne sile pravzaprav edini primeren odziv. Dovolj odzivne, strateško mobilne, dovolj robustne, da odvrčajo, vendar hkrati dovolj lahke, da ne ogrožajo nikogar. Njihova diplomatskosporočilna vrednost je še toliko večja, če so večnacionalne.

**Sklepi,
pomembni
za
Slovensko
vojsko**

Pogosto se v SV tehta med različnimi zmogljivostmi in tem, kaj potrebujemo in česa ne. Namesto vprašanja, kaj da in kaj ne, bi si morali predvsem zastaviti vprašanje, kako zagotoviti vse (sicer raznovrstne) zmogljivosti, ki jih zahteva sodobno bojišče. Torej ne le srednje bataljonske bojne skupine in nekakšne »nišne« zmogljivosti, temveč tudi zračnodesantne zmogljivosti, težke oklepne sile in na primer kibernetске zmogljivosti. Predvsem slednje v SV skoraj ne obstajajo. Kibernetška oziroma informacijska komponenta bo zelo pomembna v vseh prihodnjih konfliktih in predstavlja raven zmogljivosti, kot so jo Wehrmachtovi tanki in doktrina »Blitzkriega«¹⁶ na začetku druge svetovne vojne.

¹⁵ Kratica NEO v angleščini pomeni non-combatant evacuation operations.

¹⁶ Nemci svoje doktrine niso nikdar poznali pod tem imenom. Izraz se je uveljavil po drugi svetovni vojni.

Če velike sile zadržujejo zračnodesantne sile iz takih ali drugačnih razlogov, je to gotovo razlog, da je treba biti nanje pozoren. Čeprav bi se SV odločila, da ne bo razvijala večjih (četnih) zračnodesantnih zmogljivosti, to ne pomeni, da lahko zanemarimo sposobnosti lastnega protidesantnega delovanja. Tukaj je treba opozoriti na ranljivost ozemlja RS na zračnodesantno delovanje. SV nima zmogljivosti raketne ZO, ki bi bila namenjena zaščiti celotnega zračnega prostora RS. Baterije ZO v brigadah so namenjene zaščiti manevrskih sil SV, in ne protidesantnemu delovanju. Oklepa, predvsem tankov, ki je primeren za protidesantni boj, v manevrski strukturi SV ne najdemo več. S tega stališča RS predstavlja lahko tarčo za sovražnikove zračnodesantne sile in s tem tudi mehki trebuh zavezništva. Ne znamo si namreč predstavljati, kaj bi za RS in zavezništvo pomenilo, če bi sovražniku v neki fazi spopada uspel zračni desant na primer brigade v Ljubljansko kotlino s ciljem prekinitve komunikacije med Padsko in Panonsko nižino. O posledicah tega za zavezništvo lahko le ugibamo.

SV mora prepoznati mogoče in verjetne desantne lokacije, vzpostaviti ustrezno pokritost teh prostorov z raketnimi sistemi ZO (lokacija enot ZO), vzpostaviti ustrezne odzivne sile za protidesantni boj, vključiti teme protidesantnega bojevanja v usposabljanje enot SV itn. Za protidesantni boj so v razmerah RS zračnopremične zmogljivosti poleg oklepa (tankov) precej bolj smiselne od zračnodesantnih.

Obramba nacionalnega ozemlja, strateški interesi in vloga RS v svetu so razlogi proti razvijanju zračnodesantnih sil izključno za potrebe vojaške obrambe nacionalnega ozemlja ali strateške projekcije sile. Zračnodesantna zmogljivost bi bila za RS v klasičnem smislu še vedno uporabna v primerih, ko bi bili soočeni z nasprotnikom z drugega konca spektra intenzivnosti spopadov oziroma nasprotnikom, ki ima bistveno slabše zmogljivosti raketne zračne obrambe in oklepa. Toda za SV in RS tak nasprotnik sploh ne obstaja. Tudi Nato nima izražene potrebe po dodatnih zračnodesantnih ali zračnomobilnih silah. Ravno nasprotno, ugotavlja, da je tako imenovanih lahkih sil, med katere spadajo tudi zračnodesantne in zračnopremične, v Natu preveč, manjka pa težkih in srednjih sil. To se kaže tudi v ciljnih zmogljivosti, ki so dodeljeni zaveznicam, in kjer se tudi od SV v vojaško relevantnem delu pričakujeta dve bataljonski bojni skupini. Z naštetim se samo od sebe zastavlja vprašanje, ali želimo vlagati denar in materialna sredstva v zračnodesantne zmogljivosti. Ne smemo pozabiti, da je bistvo zračnodesantne zmogljivosti padalski skok. Skok s padalom v boj visoke intenzivnosti in/ali proti organiziranemu nasprotniku je zgodovinsko dokazano zelo tvegano početje. Za njegov uspeh mora biti izpolnjeno več pogojev, ki so na sodobnem bojišču visoke intenzivnosti vse težje uresničljivi.

Če zračnodesantnih enot ne odvržemo neposredno v boj, temveč predvsem izrabimo njihovo sposobnost hitrega odziva in jih torej uporabimo na kritičnem območju, še preden ga s svojimi sistemi obvladuje morebitni sovražnik, so predvsem zahteve glede zaščite zračnega premika precej nižje in tako lažje dosegljive. Še vedno ostaja problem ognjene moči in protioklepne zaščite zračnodesantnih sil. Čeprav zračnodesantne zmogljivosti razvijejo oziroma so razvile oklepna vozila z

zračnodesantno zmogljivostjo, transportna letala, ki omogočajo masovne padalske skoke in uporabljajo tehnologijo, ki preprečuje razpršenost na cilju, z vsem tem še vedno težko pokrivajo svoje kritične pomanjkljivosti v razmerju do močnejše oboroženih enot, bolje oklepljenih enot in sovražnikov z izdelanim sistemom ZO.

Kljub vsemu naštetemu menim, da obstaja smiselnost vzpostavitve zračnodesantnih sil tudi v malih državah, kot je RS. Če namreč gledamo elemente državne moči DIME + 6 (glej Kotnik 2012), se moramo zavedati, da je vojaški element le eden od več elementov in da so vsi med seboj tesno povezani. To še posebej velja za manjše zaveznice, kakršna je RS, in to velja tudi za zavezništvo kot celoto. V zavezništvu oziroma za zavezništvo je diplomatski element moči prav tako pomemben kot vojaški. Za majhne države, kakršna je RS, pa celo še bolj.¹⁷ In enotnost zavezništva se kaže v enotnosti prvega odziva. Tukaj pa imajo kot sile za hitro posredovanje oziroma sile za zgodnji vstop¹⁸ pomembno vlogo prav zračnodesantne sile. Zato je biti del teh sil odločilnega diplomatskega in informacijskega pomena, ko se kaže enotnost zavezništva v takojšnji pripravljenosti na odgovor na kakršno koli vojaško grožnjo kogar koli.

Poleg tega v luči DIME + 6 ne smemo zanemariti tudi pomena zračnodesantnih oziroma zračnoproemičnih zmogljivosti v okviru tako imenovanih operacij evakuacije nebojnega osebja (NEO). Morda se zdi to na prvi pogled nerealno za razmere in vire RS, toda precej pomembnejše je sporočilo, ki ga država z organiziranostjo in pripravljenostjo na tovrstne operacije daje okolici, zaveznikom in morebitnim sovražnikom. Pomembnejša kot vojaški element sta diplomatski in informacijski, ki ju ta vojaški element zagotavlja. Operacije evakuacije nebojnega osebja so za vsako državo in oborožene sile zelo zahtevna dejavnost, pri katerih morajo usklajeno delovati diplomacija, vojska in komunikacije na strateški ravni, hkrati pa jih lahko izvajajo le visoko usposobljene in motivirane enote. Gre za to, da rešuješ svoje državljane v drugi državi, s katero si v konfliktu ali ne in kjer najmanjše napake lahko pomenijo diplomatsko, vojaško ali komunikacijsko katastrofo. Ima pa RS in s tem SV v Natu zakupljene nalete ur na C17, ki bi jih lahko namenila tudi na primer za NEO, s čimer bi rešila vprašanje globalnega transporta, ki pomeni velik finančni, logistični in organizacijski vložek znotraj NEO.

Oblikovanje ločene zračnodesantne enote, ki bi lahko dosegala neke zelene učinke na bojišču, bi sicer nujno posegalo v sedanjo strukturo SV, ki tako ali tako že v dovoljenem obsegu težko najde vire za vse sprejete cilje zavezništva in že oblikovane nacionalne ambicije. Ob sedanjem kadrovskem stanju je kaj takega povsem nemogoče. Vendar bi imela s stališča DIME + 6 že manjša zračnodesantna zmogljivost velikosti čete velike multiplikativne učinke za sistem nacionalne varnosti in predvsem našo vlogo v zavezništvu. Nemara bi ta učinek lahko primerjali z vpeljavo 30-milimetrskega topa v oborožitev motoriziranih bataljonov SV. In to za precej manj denarja. Morda

¹⁷ Navsezadnje je v kratici DIME diplomatski element na prvem mestu in vojaški šele na tretjem.

¹⁸ Angl. *early entry forces*.

bi veljalo razmisliti o zračnodesantni zmogljivosti kot dopolnilni zmogljivosti ene izmed pehotnih oziroma motoriziranih čet v sestavi sedanjih polkov oziroma bataljonov ob zavedanju, da za to potrebujemo dodatne časovne in finančne vire.

Zračnodesantna zmogljivost v enoti za specialno delovanje (ESD) v nobenem primeru ne more biti vprašljiva. ESD ima doktrinarno nalogo specialnega izvidništva in je zmogljivost strateško-operativne ravni in zato tudi deluje na takih razdaljah, ki so pogosto dosegljive le s padalskim skokom ali morda helikopterskim premikom.

V ŠPADO ima SV zelo dobre osnove, ki so preizkušene in mednarodno uveljavljene. Zastavljen način usposabljanja padalcev sicer ne proizvede zračnodesantnih zmogljivosti, a daje vse pogoje, da bi se razmeroma hitro in preprosto zagotovile. Treba se je le odločiti o njenem namenu in zagotoviti vire. V nasprotnem primeru je treba resno premisliti o smiselnosti nadaljnjega obstoja ŠPADO v tej obliki in s zdaj določenimi nalogami. SV ni v položaju, da bi si lahko privoščila trošenje virov za zmogljivosti dvomljive uporabne vrednosti.

Zračnodesantna zmogljivost je dobra, ker so njeni pripadniki izpostavljeni strožjemu izboru in v osnovi privlačijo bolj motiviran, bolj kakovosten kader s statusom, ki ga predstavljajo. Ta status je spet vezan na zahtevno usposabljanje in izbor. Da bi razvili visok esprit de corps, ki se upravičeno pripisuje zračnodesantnim enotam, niso nujni padalski skoki in specialna oprema. Kot ugotavlja tudi DeVore, zračnodesantne enote niso boljše zaradi svoje doktrine ali specialističnega padalskega usposabljanja, temveč ker enostavno privlačijo boljši in bolj motiviran kader (tudi zaradi dejavnika boljšega plačila). Zračnodesantna zmogljivost ni dobra sama po sebi zaradi boljše doktrine ali dejstva padalskih skokov. Če zagotovimo bolj kakovostno in zahtevnejše usposabljanje, bomo v osnovi pritegnili bolj kakovosten kader tudi v drugih enotah, ne glede na to, ali so padalske ali ne.

Literatura

1. Bajwa, J. S., 2015. *Modernization of the Chinese Army*. *Indian Defence review*. <http://www.indiandefencereview.com/news/modernization-of-the-chinese-army/>.
2. Barabanov, M. in Glantz, D., 2011. *Russia's New Army*. *Centre for Analysis of Strategies and Technologies, Moscow, Russia*.
3. Blank, S. J. in Weitz, R., 2010. *The Russian Military Today and Tomorrow: Essays in memory of Mary Fitzgerald*. *U.S. Army War College, Strategic Studies institute*.
4. DeVore, M. R., 2015. *Institutions and the evolution of the postwar airborne forces*. *The Army press, Fort Leavenworth, Kansas*.
5. *Državni zbor RS, 2010. Resolucija o splošnem dolgoročnem programu razvoja in opremljanja Slovenske vojske do leta 2025*. Ljubljana: MO.
6. Gordon, J. IV., Schaefer, A. G., Shlapak, D. A., Baxter, C., Boston, S., McGee, M., Nichols, T. in Tencza E., 2014. *Enhanced Army Airborne Forces. A new joint operational capability*. RAND, Santa Monica, Kalifornija, ZDA.
7. Johnson, D. E. in Gordon, J. IV., 2016. *Reimagining and modernizing U.S. airborne forces for the 21st century*. *War on the rocks*. <http://www.warontherocks.com/2016/04/reimagining-and-modernizing-u-s-airborne-forces-for-the-21st-century/>.

8. Kotnik, I., 2012. *Upravljanje instrumentov nacionalne moči*. V *Sodobni vojaški izzivi*, november 2012 – 14/št. 3, str. 11–20, MO, Ljubljana.
9. Lind, W. S. in Thiele, G. A., 2015. *4th Generation Warfare Handbook*. Castilia House. Kouvola, Finland (Kindle book).
10. Matsumura, J.; Steeb, R.; Gordon, J.; Glenn, R.; Herbert, T. in Steinberg, P., 2001. *Lightning over water; Sharpening America's light forces for rapid reaction missions*. RAND, Santa Monica, Kalifornija, ZDA.
11. MORS, 2006. *Skripta Bojno delovanje*. Šifra 603-30/2006 z dne 4. 4. 2006, PDRIU, Ljubljana.
12. NATO, 2009. *Allied Land Tactics – ATP-3.2.1*. NATO Stardandisation Agency.
13. NATO, 2016. *Allied Joint Doctrine for Land Operations – AJP-3.2*. NATO Stardandisation Agency.
14. NATO, 2013. *AAP-06 Edition 2013, NATO glossary of terms and definitions (English and French)*. NATO Stardandisation Agency.
15. NDC, 2013. *The future of Airborne forces in NATO*. NDC research report, NATO Defense College Conference, Rome, Italy.
16. Potočnik, V., 2016. *Četrta generacija vojskovanja. Tretji del: Nov koncept SV za delovanje v četrti generaciji vojskovanja*. V *Sodobni vojaški izzivi*, maj 2017 – 19/št. 1, str. 57–76, MO, Ljubljana.
17. Potočnik, V., 2017. *Protioklepni boj v Slovenski vojski*. V *Sodobni vojaški izzivi*, december 2017 – 19/št. 4, str. 15–34, MO, Ljubljana.
18. PDRIU, 2006. *Angleško-slovenski vojaški terminološki slovar*. PDRIU. <http://intra.mors.si/index.php?id=1718> (26. 8. 2016).
19. Soper, K., 2016. *Russia halts airborne force expansion plan*. IHS Jane's Defence Weekly, 7 marec 2016, Washington. <http://www.janes.com/article/58543/russia-halts-airborne-force-expansion-plan>.
20. SSNO, 1980. *Pravilo Padobranska Brigada*. SSNO-Sektor RV i PVO, Beograd.
21. Šiniković, B., 2004. *Četa (pehotna, motorizirana, gorska) v zračnem desantu – zaključna naloga*. MO, PDRIU, Poljče.
22. Thornton, R., 2011. *Military Modernization and the Russian Ground Forces*. U.S. Army War College, Strategic Studies Institute.
23. *Uradna spletna stran Slovenske vojske*, 2013: *Pripadniki padalske skupine Športne enote Slovenske vojske usposablajo nove padalce*. MO, 29. 3. 2013. <http://www.slovenskavojska.si/odnosi-z-javnostmi/sporocila-za-javnost/novica/nov/pripadniki-padalske-skupine-sportne-enote-slovenske-vojske-usposablajo-nove-padalce/>.
24. Vlada RS, 2006. *Vojaška doktrina*. Defensor, Ljubljana.